

Рубанець Т. В.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

КОНВЕРСІЯ ЯК ЗАСІБ СЛОВОТВОРУ: ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА ТИПІЗАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню засобів словотвору у сучасній англійській мові, одним з яких є конверсія. Зокрема, розглянуто становлення конверсії як одого з найбільш ефективних засобів утворення нових слів, що на даний час має високу активність у всіх сферах мови і дає велику кількість новоутворених слів. У статті досліджено категорійну конверсію, безафіксальні похідні, складні слова, конверсиви та конверсійні утворення за моделями N-V, V-N, N-Adj. на основі лексичного матеріалу словників та текстів різного походження.

Ключові слова: конверсія, безафіксальні похідні, словоутворення, конверсиви, конверсійні утворення, конверсійні моделі.

Статья посвящена исследованию средств словообразования в современном английском языке, одним из которых является конверсия. В частности, рассмотрены становление конверсии как одного из наиболее эффективных средств образования новых слов, что в настоящее время имеет высокую активность во всех сферах языка и служит созданию большого количества новообразованных слов. В статье исследованы категориальную конверсию, безаффиксальные производные, сложные слова, конверсивы и конверсионные образования по моделям N-V, V-N, N-Adj. на основе лексического материала словарей и текстов различного происхождения.

Ключевые слова: конверсия, безаффиксальные производные, новообразования, конверсивы, конверсионные образования, конверсионные модели.

The present article is concerned with the investigation of means of new words-formation in the modern English language. In particular the development of conversion is studied as one of the most efficient means of the word-formation and takes the highest level of activity in all the language spheres. The article deals with the study of categorical conversion, nonaffixed derivatives, compounds, conversives and conversive formations according to such word-formation models as N-V, V-N, N-Adj.

Key words: conversion, nonaffixed derivatives, word-formation, converses, conversion formations.

Нині все актуальнішим стає вивчення лексичного складу мови, що є головним засобом вираження думок. За допомогою мови, її лексичного складу ми здобуємо знання, зберігаємо їх у нашій пам'яті, передаємо їх іншим людям і використовуємо в нашому житті. Мову можна порівняти з організмом, який піддається змінам у часі і просторі, розвивається і функціонує завдяки “соціальній базі”, тобто суспільству людей, які розмовляють цією мовою. З того часу, як люди навчилися розмовляти, у них розвинулося два види мислення: специфічно-людське – мовне і образне мислення, засноване на сприйнятті світу органами чуття (аналізаторами) [6, с.77]. Це зумовлює цілісну єдність людської мови і мовного мислення. Можна без сумніву стверджувати, що основними функціями мовної системи є функція повідомлення в процесі мовного спілкування людей, тобто інформативна або комунікативна функція, а також пізнавальна (когнітивна) функція, що уможливило пізнання світу людської мови. Без знання мови, її лексичного складу ми не могли б збагнути жодну з наших наук. Мова дає можливість одержувати знання про все на світі і про саму мову, її словотвір.

Сучасна англійська мова вирізняється великою здатністю щодо утворення нових словникових одиниць. Проблема продуктивного словотвору є однією із найактуальніших на даний час, тому вважаємо за доцільне проаналізувати конверсійні новоутворення, що характеризуються найбільшою активністю серед інших словотворчих процесів.

Головним завданням проведеного дослідження є аналіз конверсійних процесів, розпочинаючи з давньоанглійського періоду, та проведення класифікацій конверсійних деривацій у сучасній англійській мові (на матеріалі сучасних лексикографічних джерел), враховуючи сучасний рівень досліджень. Вибір складних слів і конверсивів в якості об'єкта дослідження зумовлений, у першу чергу, високою продуктивністю конверсії як засобу словотвору.

Конверсія (від лат. *Conversio* – зміна, перетворення) – засіб словотворення, при якому нове слово утворюється без зміни основної форми нового слова і без застосування словотвірних засобів (одиниць). Термін “конверсія” (*conversion*) вжив відомий дослідник англійської мови Д. Лі у своїй книзі “Functional Change in Early English” у 1891 р. [17, с.4]. Інші дослідники протиставляли терміни “функціональна зміна”, “нульова деривація”, “кореневе творення” та ін., проте термін “конверсія” видався найбільш вдалим.

За аналізом наявної літератури, деякі лінгвісти помітили існування конверсії ще в давньоанглійський період. Ця точка зору ґрунтується на змішуванні конверсії і суфіксального утворення дієслова, зв'язаного по кореню з паралельно існуючим іменем. З перших англістів це явище помітив А.І. Смирницький, який дослідив, що конверсія староанглійської мови відрізняється від конверсії сучасної англійської мови, а саме:

1) для давньоанглійської конверсії характерна відсутність омонімії, в той час коли для конверсії в новоанглійській якраз типово існування омонімічних форм;

2) в давньоанглійській існували словотворчі суфікси у інфінітива дієслова.

Конверсія, однак, стала однією з головних характеристик англійської мови, починаючи лише з XIII ст. [16, с.49]. Вона утвердилась в результаті розпаду флексивної системи на початку середньоанглійського періоду. До цього, розрізняючись за звуковою структурою багаточисленні пари близьких за значенням іменників і дієслів уподібнилися за формою. Саме фонетичний збіг цілого ряду іменників та дієслів одного і того ж кореня, який утворився в результаті втрати інфінітивного суфікса, і став причиною для розвитку конверсії. Надалі нові іменники від дієслів чи дієслова від іменників, – так і зміни в межах інших частин мови утворювались за аналогією. З 1150 р. збільшується число похідних дієслів, утворених конверсією від прикметників, а з XIII-XIV ст. – похідних дієслів від прислівників і вигуків [12, с. 56].

Граматична омонімія багатьох англійських дієслів та іменників, яка виникла в результаті втрати флексій є лише однією з декількох причин зародження конверсії як нового способу словотворення. В результаті збігу за формою різних слів з’явилась можливість утворювати нові слова аналогічно. Ч. Барбер відзначає п’ять різновидів дії аналогії, яка сприяла розвитку конверсії на той період:

а) уже в давньоанглійській мові існували слабкі дієслова, утворені від іменників (типу *lufu* – *lufian*, *fyr*- *fyrrian*) разом з іменниками, які виникли в результаті чергування голосних кореня сильних дієслів (*wyrcan* – *weorc*, *sniwan* *snaw*). Такі пари слів співпали за формою аналогічно тим парам, які стали омонімами в результаті втрати флексій.

б) іменник, який не мав однокореневого дієслова, одержав можливість утворювати його, а дієслово – іменник.

в) пізніше виникли конверсійні похідні дієслова зі значенням “завершити дію, характерну для даної особи”.

г) формальна аналогія, за якою утворюються іменники від дієслів *to affright*, тому що імен. *Fright* звучало так, як і дієслово *to fright*. За даним типом були утворені іменники *aggrace*, *arise*, *avow*, *avail* (за аналогією з існуючими в мові парами (*n*) – *grace* (*v*), *rise* (*v*) – *rise* (*n*), *vow* (*v*) – *vow* (*n*), *vail* (*n*) – *vai* (*v*)).

д) утворення за конверсією дієслів *to fer*, *to ferret*, поряд з існуючими дієсловами *to firk* “бити, вдаряти” [15, с. 61].

Третьою причиною, яка сприяла виникненню конверсії, є так зване “зворотне словотворення” (*backformation*). Процес “зворотнього словотворення” виявився однією з причин утворення омонімічних пар слів, які вплинули на розвиток конверсії. Так, наприклад, в результаті зворотнього словотворення виникло дієслово *to wing* від прикметника *winged*, яке було утворено від іменника *wing* за допомогою суфікса *-ed*.

В середньоанглійський період (до XV ст.) утворення дієслів від іменників і прикметників різко зменшується з появою великої кількості запозичень дієслів і іменників з французької мови. Запозичувались такі пари слів, як, наприклад, *joye* “радість” і *joyen* “радіти”. В англійській мові вони адаптувались під дією аналогії з омонімічними парами слів. Подібні запозичені граматичні омоніми також створювали умови для розвитку конверсії. Морфологічним засобом утворення інфінітива в цей період був суфікс *-en(n)*. В процесі загального порушення флексії, суфікс *-en* легко відкидався. Цей суфікс не вживався при конверсійному утворенні дієслів від іменників і прикметників.

А.І. Смирницький не бачив в омонімії характерної особливості конверсійного способу словотворення. Він помітив, що загальний принцип словотворення один і той самий і в сучасному *love* – *love* і в староанглійському *lufu* – *lufian*; в двох випадках слова відрізняються лише своїми парадигмами [11, с. 132].

Парадигма – морфологічне оформлення слова, яке відіграє активну роль і є єдиним словотворчим засобом при конверсії. Парадигма – це система його граматичних змін, вона є як граматичне явище, так як вона розглядається “з середини” з точки зору відношень і розрізень між окремими формами, які входять в неї. Парадигма характеризує слово в цілому по відношенню до інших слів. Парадигма є дериваційною, за якою набір словотворчих морфем є однаковим чи подібним в словах, які належать до одного і того ж словотворчого ряду, і словотворча або композиційна – це набір основ, з якими гармонізується досліджувана основа [12, с. 182].

Висвітлюючи проблему парадигми проф. В.М. Ярцева зазначає, що сильно розвинена міжпарадигматична омонімія як результат часто спостережливої звукової рівності кореня основи і навіть форми слова, є однією з характерних рис сучасної англійської мови, що і послужило одною з основ для розвитку в новоанглійській мові морфолого-синтаксичного способу утворення частин мови, який одержав в лінгвістичній літературі назву “конверсії”. Звукова рівність вихідних форм іменника (прикметника, прислівника) і дієслова, дієслова і іменника виступає необхідною умовою конверсії, як способу словотворення [14, с. 48].

Як зазначалося, конверсія – один з основних продуктивних способів поповнення словникового складу сучасної англійської мови. Причиною широкого розповсюдження конверсії в сучасній англійській мові є майже відсутність морфологічних показників частин мови. Корінь, основа і граматична форма слова можуть співпадати за формою (звучання і писання) і тільки внутрішні показники, наприклад артикль, допомагає визначити значення і функцію слів в реченні. Конверсії інколи уникають слова, які при зміні парадигматичного статусу виявляють семантичну невідповідність іншій частині мови. З цієї причини, не конвертуються іменники типу *an area*, а задля морфологічних потреб входять до відповідних словосполучень, наприклад: *to have an area of*.

Native “місцевий” – *a native* “корінний мешканець”;

Private “особистий” – *a private* “рядовий(воєк)”;

Public “суспільний” – *a public* “публіка”;

Senior “старший” – *a senior* “старший за посадою або віком”.

Цей тип конверсії позначають терміном “категорійна конверсія”. Категорійна конверсія передбачає дублювання когнітивної позиції мотиватора при транспозиційній похідності, конверсії, які опосередковують творення синтаксичних дериватів (укр. горіти – горіння, англ. *to snow* – *snow*; *rain* – *to rain*).

До процесу конверсії прикметника належить часткова або повна субстантивіація. Субстантивіація – процес словотвору, при якому прикметник набирає характерних ознак іменника. Субстантивіація власних назв – явище, досить поширене в англійській мові. Внаслідок опредмечування утворені назви мешканців країн, міст, континентів, наприклад: *Algerian a* – *Algerian n*, *African a* – *African n*. Проте серед таких прикладів існують і винятки: вважається, що в парі *Arab n* – *Arab a* вихідною формою є іменник. За порядком розташування елементів у подібних конвертованих парах розділяється національна приналежність: так *Indian a* – *Indian n* означає “індійський” та “індус” (житель Індії) поряд з *Indian a* – *Indian n* “індіанський” та “індіанин” (корінний мешканець Америки).

Серед займенників конвертуватися може безособовий займенник *it*, наприклад: *In her new dress she was it* [18, с. 46]. Конверсія, як тип словотвору, спонукала до виникнення значної кількості неологізмів: *e.g. extracurricular, n* (*an extracurricular activity*).

Дієслова можуть конвертивно утворюватись від скорочень, наприклад: *to bach* “вести парубоцьке життя” від *bachelor*, *to adlib* “імпровізувати” від лат. *Ad lib* “за власним бажанням”. Серед дієслів, утворених від другоряд-

них частин мови, як *to up, to down, to ouch, to pooh*, і дієслова, утворені для даного випадку, наприклад: *to zoom* “легіти із джижчанням (про кулю)”. Після Другої світової війни з’явилися конвертовані іменники, що утворилися від дієслівних фраз. Від дієслова з прийменником походить іменник *a black-out*. У час війни словосполучення *to black out* означало “затемнення”; іменникове ж похідне значення – “тимчасова втрата свідомості”, а пізніше “часткове скорочення робочих місць”. Подібним чином конвертовані іменники *a hold up* “пограбування банку”, *a pin-up* “вирізка із журналу” (яка приколюється до стіни), *a teach-in* “університетський семінар, що його веде державний діяч”. Незвичайний випадок конверсії складає іменник, утворений від дієслова із сполучником: до іменника входять складові частини головного і підрядного речень, наприклад: *know-how*, що означає “технічне значення”.

Серед модальних дієслів іменникові функції переймає дієслово *must*, наприклад: *This is a must* [18, с. 163].

Утворення іменника від прикметника – процес, складніший ніж конвертування прикметника від іменника. Це пов’язано зі змінами семантичної структури прикметника. Проте випадки такої конверсії не поодинокі, наприклад:

Agrarian “сільськогосподарський” – *an agrarian* “сільський господар”;

Auxiliary “допоміжний” – “помічник”;

Blank “пустий” – *a blank* “пропуск”;

Grand “великий, помпезний” – *a grand* “тисяча доларів”;

Local “місцевий” – *a local* “місцевий шинок”;

Main “головний” – *a main* “електричний дріт”

Однією з актуальних проблем сучасного словотвору є дослідження структурних параметрів різних видів мовних утворень та їх мотиваційних механізмів. Поняття мотивації виникло у словотворі й розглядалося як відповідник формальної та семантичної похідності слів, тобто як процес формування семантичного й формального зв’язку похідного слова із твірним. Мотивація диференціюється на такі типи: 1) пропозиційну; 2) асоціативну; 3) модусну; 4) концептуально-інтеграційну.

Пропозиційна мотивація не є однорідною, адже у процесі номінації здійснюється перенесення позначень одного компонента на інший, імені класу об’єктів на об’єкт цього класу, позначення частини на ціле й цілого на частину за суміжністю в межах однієї ситуації. У складі цього типу мотивації можна виокремити гіперонімічний, еквонімічний, категорійний, опозитивний і предикатно-аргументний різновиди [див. 4, с. 78].

У перспективі необхідно буде детальніше – з урахуванням кількісних даних, отриманих на матеріалі сучасних словників, визначити як типи конверсії за частинами мови, так і за мотивацією.

Література:

- Андерш Й. Ф. Особливості адвербіалізації іменників // Мовознавство. – № 1. – 1999. – С. 3-7.
- Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1991. – 140 с.
- Балла М. І. Новий англо-український словник. – Понад 600000 та словосполучень – 5-те стереотип. видання – К.: Чумацький шлях, 2008. – 668 с.
- Гак В. Г. Сопоставительная лексикология. – М., 1977. – 340 с.
- Гальперин И. Р. Стилистика английского языка. – М., 1981. – 336 с.
- Карпенко Ю. О. Ще раз про критерії виділення частин мови // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 76-80.
- Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Теорія і практика перекладу. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.
- Клименко Н. Ф. Конверсія // Українська мова: Енциклопедія. 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во “Укр. Енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 265-266.
- Крылова О. А. Лингвистическая стилистика. – М.: Высшая школа, 2006. – 319 с.
- Кубійович В. Конверсія // Енциклопедія українознавства (у 10 томах). – Париж, Нью-Йорк: “Молоде життя”, 1954-1989. (укр.)
- Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка. – М.: 1957. – 284 с.
- Федина М. Р. Дієслівна конверсія як основне джерело поповнення словникового складу сучасної англійської мови дієсловами / М. Р. Федина // Третій український педагогічний конгрес: зб. наук. пр. – Львів: Сполом, 2010. – 380 с.
- Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). – М.: 6: Изд. Дом “Филология”, Филологический факультет СПбГУ, 2002. – 416 с.
- Ярцева В. М. Взаимоотношение грамматики и лексики в системе языков: Исследования по общей теории грамматики / В. М. Ярцева. – М., 1968. – С. 5-57.
- Barber Charles Laurence. Linguistic change in present-day English. – University of Alabama Press, 1964. – 154 p.
- Konkol, Evelyn Mayer. Die Konversion im Frühneuenglischen in der Zeit von etwa 1580 bis 1600: ein Beitrag zur Erforschung der sprachlichen Neuprägungen bei Kyd, Marlowe, Peele, Greene, Spenser und Nashe, 1960. – 49 s.
- Lee D. W. Functional Change in Early English. Columbia University dissertation. Menasha, Wisc., 1948. – P. 4.
- Maugham W. S. Theatre. – М.: Высш. Шк., 1985. – 163 с.